

Muutamia reunahuomautuksia Saarimaan Kielenoppaaseen.

Yliopettaja Saarimaa on julkaissut tähänastisista kielenoppaista laajimman, sivumäärältään suuresti 'Hyvää ja huonoa suomea'-nimisen edeltäjänsä ylittävän. Oikeakielisyyskysymyksiä seurannut löytää suhteellisen vähän uusia huomautuksia, sillä pääasiallisesti teos on koostunut siitä, mitä tekijä itse ja muut ovat — ensi sijassa Virittäjässä — tuoneet julki. Mutta esimerkkiainees, joka tekijälle lienee enimmäkseen itsestään kertynyt hänen kielentarkastustoimissaan, on runsasta, ja sen järjestely on vaatinut hellittämätöntä aherrusta.

Saarimaan oikeakielisyyskanta on samalla niin sanoaksemme tämän hetken virallinen oikeakielisyyskanta, koskapa se on sopusoinnussa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielivaliokunnan kannanottojen kanssa. Tekijä sanoo esipuheessaan kirjassaan olevan vähän sellaisia neuvoja, joissa hän puhuu omalla suullaan. Mutta tunnetusti on myös oppositio ollut olemassa. Kielimiehistä on mainittava prof. J. J. Mikkola, jonka monta kertaa kärkevä oppositio erinäisissä kohdissa tulee teoksen lukijan mieleen. Toinen vastustaja on ymmärrettävästikin prof. Lauri Kettunen. Kaunokirjailijoista ovat vastustuksen miehistä kai ensi sijassa mainittavat Volter Kilpi ja Heikki Klemetti. Kun arvosteltavan teoksen kannanotot eivät ole minulle vieraita, niin suhtautumiseni siihen on voittopuolisesti positiivinen.

Teoksen suuren suuri määrä oikeakielisyysohjeita tietenkin silloin tällöin nostaa vastaväitteitä. Harvemmin joutuu merkitsemään suoranaisia erehdyksiä. Ruotsista johtuneiksi oletetaan (paitsi ääntämykset *viikkingit*, *Kööppenhamina* y.m.), *oppositio*, *inflaatio*, *kurtiissi* (ruots. *opposition*, *inflation*, *kurtis*, *kurtisera*, ss. 11, 12). *Bäärn*, *Bärliini* (s. 11) olisi yhtä hyvin merkittävä saksalaisesta (avoin e!) kuin ruotsalaisesta ääntämyksestä johtuvaksi, ja saksan mukaisena sillä on oikeutuksensa. *Aleksandriia*-muodon takana on S:n mukaan ruotsalainen ääntämys, — sen takana taasen kuitenkin on kreikan *Aleksandria*. 1:sen ja 2:sen persoonan pronomiinien runsas käyttö pannaan ruotsin tiliin, parempi olisi ollut sanoa: ruotsin ynnä murteiden (s. 221). S. 265 mainitaan, että presens lausetyypissä *Odotan häntä jo toista tuntia*. on saksan ja ruotsin mukainen. En ruotsista tunne tällaista presenssiä.

Virheellisinä pitäisin myös seuraavia kohtia.

S. 28 *tervennä*-muodon geminaatta palautetaan *tn*:ään. Se olisi mahdollista, jos muoto esiintyisi nimenomaan sellaisilla alueilla, missä tunnetaan tyyppi *tervet*, *venet*. Asia ei kuitenkaan ole niin.

S. 42 asetetaan malliksi *kuvastelihe*, *pysyttelihe*-tyyppi. Onhan kuitenkin kirjasuomessa ensi sijassa käytännössä, loppu-*n*:llinen tyyppi yhtä hyvin kuin presenssissä: *kuvastelihen*, *kuvasteleiksen*.

S. 81 olisi objektiivisen genetiivin esimerkeistä pyyhittävä *edustajanpalkkio*, *tekijänpalkkio* ja vähin muitakin. *Edustajanpalkkio* ei ole = edustajan palkkaus, vaan edustajalle kuuluva palkkio, siis possessiivinen genetiivi.

S. 94 sanotaan, että *sellainen, semmoinen* ym. sanain *vartalo* on yksitavuinen.

S. 195 sanotaan, että yksipersonaisista verbeistä ei voida käyttää partisiippi rakenteita. Se pitää paikkansa, jos ajatellaan sellaisia verbejä kuin *pitää, täytyy*, mutta ei esim. meteorologisissa verbeissä, *sataa, tuulee* jne. (*Ennustetaan huomenna satavan*).¹

S. 204 katsotaan anakronismiksi yksiköllisen muodon käyttö (*vaunu pro vaunut*) Erkon runossa: *Tiroolin kauniissa vuorimaassa / se v a u n u k i i r e h t i k u l k u a a n*. Eikö tässä puhuta aivan yksinkertaisesti junan vaunusta?

Merkittäköön tähän tärkeimmät niistä kohdista, joissa arvostelijan *k a n t a e r o o a* tekijän — ja monien muiden — kannasta.

Oikeinkirjoitusseikoista mainitsen seuraavat.

Mitään syytä ei ole puoltaa kirjoitustapaa *lauantai*. Se on tekijän s. 93 antamalle ja yleisesti noudatetulle säännölle vastainen, eikä sitä tässä kohdassa edes esitetä poikkeuksena. Lyhennyksenäkin *lauv.* on kätevämpi kuin *lau*.

Ss. 33 ja 135 on *Voltaire'in*. Virittäjän toimituskin on suhtautunut suopeasti *Voltaire*n tyyppiin, sidevokaalina siis *e*, joten säästytään vastenmielisestä sanakuvasta *Voltaire'in*. Olisin suonut tekijän jyrkemmin puoltavan *e*-tyyppiä.

Yhdyssanoissa on epävarma kriteerio painotus, jonka nojalla tekijä kirjoittaa ja vaatii aina kirjoitettavaksi *niin ikään, näin ikään, ikään kuin, ennen kuin, kohta puoleen* (entä *pika puoliin*?). Sekä Paulin että Wundtin lanseeraama kriteerio on toinen. Paul sanoo: »Asian ydin on siinä, että kokonaisuus jollain tavalla eristyy niistä ainesosista, joista se on yhdistynyt. Mikä eristymisen aste on oleva, jotta sulautuminen yhdyssanaksi tapahtuu, sitä ei voi yleispätevällä määritelmällä ilmaista.» — Että kokonaisuuksien *niinikään, ikäänkuin, kohtapuoleen* ym. merkitys on eristynyt ainesosien merkityksestä, on kiistatonta.

Hyväksyttävä on mielestäni tekijän sallima lyhennetyin yhdyssanan kirjoitustapa *kansak.op.*, (siis ei yhdysviivallisena: *kansak.-op.*), joka jo on saavuttanut, esim. sotilasalan käsikirjoissa, melkoista käyttöalaa. Olisi vain toivonut tekijän tarmokkaammin sitä puoltavan.

S. 25. Astevaihtelu tuntuisi kohdalliselta *Kalkutta*-paikannimessä, ei: *Kalkuttassa*. Geminaatta on mielestäni yksinpä »etymologisestikin» tarpeeton *hetekka*-sanassa, — sehän on lyhennys toiminimestä Helsingin Teiäshuonekalutehdas oy.

S. 26. Katsoisin suotavammaksi *ruuan, ruualle*-muodot, koska kukaan ei lausu näitä ylen tavallisia foneemeja diftongillisina: *ruoan, ruoalle*.

S. 261. *Kun* — *kuin*-kysymyksessä olisi jälkimmäinen pääsevä sana-liittoihin *samalla kuin, samalla kertaa kuin, samaan aikaan kuin*, — vertaus näet on liian ilmeinen, jotta voisi näitä pitää temporaalisina. Vrt. ruotsin *samtidigt som, på samma gång som*.

Edelleen asettaisin kysymyksenalaisiksi kannanotot seuraavissa kohdissa.

¹ Vrt. HAKULINEN Suomen kielen rakenne ja kehitys II s. 264—5, jossa pidetään hyväksyttävänä esim. tyyppiä Oletan *sinun täytyvän* tietää sen. (Toimituksen huomautus.)

S. 25. Nuo konstruoidut ja teennäiset eronteot *uutis-* ja *wudis-*foneemien välillä saavat tekijän puollon.

S. 90 *pöytäkirjata, asiakirjata*, — omituista, että nämä suomen kielen luonteelle vastaiset yhdysverbit ovat voineet saada tekijän kannatuk-
sen.

S. 148. Partisiippirakenteen predikaattiosa. Pahasti ottaa toisenlaisen konstruktion tottuneeseen korvaan esimerkki s. 163: *Pekan hän muisti olleen heikompi kuin Heikki*. Tämä kuitenkin perustuu kieli-
valiokunnan kannanottoon (ks. s. 148). Sen sijaan että aikaisemmin on sanottu: *Mies myönsi asian olevan sellaisen. Miehen kerrottiin olleen väke-
vän*. olisi sanottava: *Mies myönsi asian olevan sellainen. Miehen kerrottiin olleen väkevä*. — En voi muuta kuin pitää kielivaliokunnan kannanottoa
valitettavana nykyisen praksiksen huononnuksena. Ensinnäkin siksi, että se loukkaa monen kielikorvaa, ja toiseksi siksi, että partisiippirakenteen
predikatiivi voidaan (yksikössä) järjestää täysin kongruentiksi subjek-
tiosan kanssa: molemmat päätteettöminä (perusmuotoisina) tai molemmat *n*-päätteisessä sijamuodossa. Esim. *Toveri sanoi oppilaan olevan
sairaana. Oppilaan sanottiin olevan sairaana. Oppilas sanottiin olevan sairas.
Oppilas sanoi olevansa sairas*. — Tällainen ehdoton kongruenssi (yksikössä) pysyttäisi kielenkäytön lähellä nykyistä ja olisi mielestäni helpoin suullisessa ja kirjallisessa kielenkäytössä toteutettavaksi. Läntisen Etelä-Hämeen murteessa on Kanniston mukaan partisiippirakenteessa valtakäyttö seuraavista esimerkeistä ilmenevä: *Huanomaisen ne sanoovat olevankin tän
opettajan. Kyllä sem pahan sanovat olleen. Kyllä se tyhjä sanotaan olevan.
Se arvikoittin syytön olleen*. (Vain passiivin II partisiippi näkyy tästä poikkeavan.)

S. 256. »*Kauppatorin kirjakauppa. Kautta I. H.* Suomea olisi: *Puolesta I. H.*» — Vaatisihan suomi genetiiviä *kirjakaupan*. Muuten mennään ojasta allikkoon.

S. 311 mainitaan suositeltavana muotona *lyhyimmiten*. Eiköhän pikem-
minkin suositeltava *lyhimmiten*, jolla on riittävästi tukea *lyhempi, lyhen-
tää, lyhennys* ym. muodoissa.

Edellisestä jo ilmenee, että eräänä kannattavana periaattina tekijällä on kielen vapauttaminen ruotsin kielen vaikutuk-
sista. Se ilmenee jyrkimpänä ruotsin kielen vaikutuksen alaisen sanaston ja fraseologian tuomitsemisessa. Merkityslainoina hylätään joukko suomeen kotiutuneita käyttötapoja ss. 268—282. Liian kireänä purismina on mielestäni pidettävä esim. seuraavain ilmausten pannaan julistami-
nen: *herättää epäilyksiä, herättää harrastusta, katkera taistelu, laineet lyö-
vät rantoja vastaan, se on minun makuuni, matka meni hyvin, hän oli tie-
toinen yrityksestä, välittömästi tämän jälkeen alkoi puolipäiväjumalanpal-
velus, vapaa näköala*. Nämä ja monet muut ovat kieleen niin kotiutuneita, että kotipaikkaoikeuden epäminen niiltä ei enää tunnu aiheelliselta. Yksityisiä sanojakin, jotka ovat yleisessä kielenkäytössä tavallisimpia (esim. *tohtorinna*); S. haluaa poistettaviksi.

Toinen periaatti, johon tekijä muutaman kerran vetoaa, — on *lyhyysperiaate*. Sen toteuttaminen ilmenee mm. *eroavuus, harkitsevuus, horjumuus, jatkuvuus, kykenevyys, tarttuvuus* -tyypin suositteluna.

Sama periaate antaa muodolle *majesteettinen, rytmäinen*, vieläpä *psyyykinen* etusijan *majesteettillisen, rytmillisen, psyykkillisen* edellä. Uudistamisen halu mielestäni ylittää kohtuuden. Niinikään tekijä suosii *-oida, -isoida*-tyypissä lyhyttä muotoa, esim. *moottoroida, vitamiinoida*, vieläpä *neutraloida*, niinikään *-taa* ja *-uttaa* johtopäätteillä muodostetuissa johdannaisissa edellinen asetetaan etusijaan, esim. *rikastaa, ruumiillistaa, tutustaa, veltostaa, yksinkertaistaa*. Yleensä voi hyväksyä tekijän pyrkimyksen, vaikka kielen konservatiivisuuden puoltaja joskus pakostakin nousee takajaloilleen.

Ei voi kieltää, että monta kertaa esiintyy kohtia, joissa tekijän *k a n t a t u n t u u* liian kireältä, ahdistavalta. Sellaisia on:

S. 15 tuomitaan muoto *tälläinen* pois kirjakielestä.

S. 18: Pitää sanoa *häpeäisimme, kiipeäisin, lankeaisit*, ei *häpeisimme, kiipeisin, lankeisit*.

S. 24 p.o. *julkaista, repäistä*, ei saa sanoa *julaista, reväistä*.

S. 40 hylätään muodot *johonka, joidenka, kehenkä, mihinkä* jne., p.o. *johon, joiden, kukun, mihin*.

S. 147 hylätään ilmaus *Lähdimme isän kanssa*, jos tarkoitetaan sitä, että lähtijöitä oli vain isä ja minä. Eikö se, että ranskassa on sama ilmaisu-tapa: *Nous chantions avec lui* 'Lauloimme hänen kanssaan' — laulajia ei tarvitse olla kuin kaksi — voi pelastaa vastaavaa suomalaista ilmausta hylkäystuomiosta?¹

S. 179 *Akateeminen kansalainen, olympialaiskisas* ovat niin tutunomaisia, että niiden pitäisi saada kansalaisoikeus kielessämme. Suurempi syy olisi ollut huomauttaa kieleemme tuloansa tekevän *olympiakisat*-muodon teennäisyydestä. Siihen soveltuvat täysin tekijän oikeaan osuvat huomautukset s. 87: »Nimitys *Oxfordin liike* ei edellytä, että asianomaiselle liikkeellä on tyyssijansa Oxfordissa (vrt. *Lapuan liike*). *Oslon-aamiainen* säilyttää nimensä Suomessakin nautittuna samoin kuin esim. *Karjalan pörakat* missä hyvänsä valmistettuina.» Samoin kuin siis *Viipurinrinkilä, Raumanpitsit, Haapaveden sukset* eivät muutu muualla valmistettuina *Viipurinrinkiläksi, Raumanpitsiksi, Haapavesisuksiksi*, samoin *Olympian kisat* muualla kuin Olympiassa kisailtuina eivät muutu *Olympiakisoiksi*.

S. 180 sanotaan, että vieraissa kielissä adjektiiviattribuutti esiintyy muissakin tapauksissa kuin suomessa käytetyissä, esim. latinan *urbs maritima* 'merellinen kaupunki'. Entä Kalevalan »saarella selällisellä»?

S. 252 asetetaan muoto *myöskin* vaakalaudalle, se havaitaan pleonas-tiseksi ja siksi hylättäväksi.

Tekisipä mieli arvauttaa lukijaa. Mitä moitittavaa ja korjattavaa on ilmauksissa:

Seinän läpi.

Taiteilija soittaa Merikannon 'Soi vienosti murheeni soitto'.

Tee se!

N. N:n aloitteesta, josta johtokunta oli laatinut yksityiskohtaisen ehdotuksen, päätettiin ottaa menoarvioon 10,000 markan suuruinen apuraha.

¹ Tätä ilmaustyyppiä on äskettäin tieteellisesti, laajan, eri kielistä saadun aineiston perusteella käsitellyt norjalainen tutkija KNUT BERGLAND teoksessa *Festschrift til Olaf Broch* (Oslo 1947). (Toimituksen lisäys.)

*Kalastajat paikkasivat verkkojansa punaiset fryygialaislakit päässä.
Helsingissä elok. 20 p.*

Mikä päivä meillä tänään on?

Onko joka tapauksessa kielen puhdistamisen ja kielen mestaroimisen välinen raja säilynyt selvänä?

Voidaanpa edellisen vastapainona merkitä joissain kohdin s u v a i t s e v a i s u u t t a k i n rinnakkaismuotojen arvioinnissa. Sellaisia olisi:

S. 55 huomautetaan nimenomaan sanakirjain pyrkivän liialliseen yleistytykseen *liikahduttaa* — *liikahuttaa* — *liikauttaa*-tyypissä ja puolletaan eräissä tapauksissa moninaisuutta.

S. 173 saa — omituista kylläkin — amnestian ilmaisutapa *makaronit tomaatin kanssa* (ja tietenkin *kahvi leivän kanssa*).

S. 191 tekijä antaa hyväksymisensä akkumuloivalle relatiivipronominin käytölle: *Eräänä päivänä sain ylemmästä portaasta määräyksen, että minun piti ottaa selko siitä, mikä ja millainen oli se näköjään poliittinen yhdistys, jonka tarkoituksena oli lähipäivinä pitää kokous, jossa N. N:n oli määrä puhua.*

Yllä on esitetty joukko reunamuistutuksia Saarimaan kirjaan. On syytä tässä toistaa, että arvostelijan huomautukset harvemmin kohdistuvat vain Saarimaan kirjaan, vaan samalla auktoroituun kielenkäyttöön. Tuskin kukaan haluaa kieltää, että tekijä on suorittanut maineikkaan työn suomen kielen käytön puhdistajana ja täsmentäjänä sekä aikaisemalla kielen vaalinnallaan että tällä kirjallaan. Moni hyväksynee Saarimaan ohjeet jotakuinkin kaikkineen, ja yllä on joutunut seulonnan alaiseksi vain prosentin murto-osa siitä rikkaan rikkaasta aineistosta, joka kirjaan sisältyy. Onnittelemme tekijää hänen saavutuksestaan.

M. Airila.